

Vleermuisonderzoek Kadeverbetering Veilige Meije

Ecologisch Adviesbureau Viridis bv
Beesdseweg 3-18
4104 AW Culemborg
T 0345 753 275
E info@bureau-iridis.nl
W www.bureau-iridis.nl
KvK 110 557 87
Btwnr NL 820598215B01
IBAN NL46 TRIO 0198 4486 00

Tekst: E. (Ewoud) van der Ploeg
Veldonderzoek: F. (Ferdyn) Timmerman, N. (Natasja) Groenink,
E. (Ewoud) van der Ploeg
Foto's: E. (Ewoud) van der Ploeg

Foto voorblad: Bosschage noordelijk van de Meije 185

Projectnummer: 2019-083
Wijze van citeren: Van der Ploeg, E., 2019. Vleermuisonderzoek
kadeverbetering Veilige Meije. Ecologisch
Adviesbureau Viridis, Culemborg, PRNR-2019-
083.

In opdracht van: Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden
Contactpersoon: H. (Hans) Verkerk

Datum: 2 oktober 2019
Ondertekening: W. (Wiegert) Steen
Paraaf:

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van de opdrachtgever zoals hierboven aangegeven en is zijn eigendom. Niets uit deze rapportage mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt worden door middel van scanning, druk, internet, fotokopie of andere wijze zonder schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en Ecologisch Adviesbureau Viridis bv, noch mag het zonder deze toestemming voor een ander doel gebruikt worden dan waarvoor het vervaardigd is.

Ecologisch Adviesbureau Viridis is niet aansprakelijk voor vervolgschade, alsmede schade die voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van de werkzaamheden, kaartmateriaal (Basis Registratie Topografie Kadaster 2017, tenzij anders wordt vermeld) inclusief getoonde begrenzingen of andere gegevens verkregen van Ecologisch Adviesbureau Viridis. De opdrachtgever vrijwaart Ecologisch Adviesbureau Viridis voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

Omdat ecologisch onderzoek een momentopname is, kan de aanwezigheid van beschermde soorten soms niet worden uitgesloten of bevestigd. Daarnaast is de natuurwetgeving aan verandering en jurisprudentie onderhevig. Ecologisch Adviesbureau Viridis is mede om die redenen lid van het Netwerk Groene Bureaus, brancheorganisatie voor kwaliteitsbevordering en belangenbehartiging van ecologische adviesbureaus. Hierdoor zijn wij zo goed mogelijk op de hoogte van de nieuwste ontwikkeling op het gebied van ecologie en wetgeving. Door de inzet van conform de wet ter zake kundige ecologen, waarborgen wij onze onderzoekskwaliteit. Wij zijn echter niet aansprakelijk voor de gevolgen van onverwacht verschijnende of verdwijnende flora of fauna, noch voor de gevolgen van veranderende wetgeving of jurisprudentie.

E. (Ewoud) Van der Ploeg

Vleermuisonderzoek

Kadeverbetering Veilige Meije

In opdracht van: Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden

Inhoud

Samenvatting	1	4.2	Veldonderzoek	8
1 Inleiding	2	4.2.1	Vleermuizen	8
1.1	2	4.3	Analyse	9
1.2	2	5 Resultaten en effectbeoordeling	10	
1.3	2	5.1	Literatuuronderzoek	10
2 Plangebied en werkzaamheden	3	5.2	Veldonderzoek	10
2.1	3	6 Conclusie en advies	12	
2.2	3	6.1	Beantwoording onderzoeksvragen	12
3 Wettelijk kader en beschermde soorten	5	6.2	Mitigerende maatregelen	12
3.1	5	6.2.1	Algemene maatregelen	12
3.2	5	6.3	Conclusie	13
3.2.1	5	7 Bronnen	14	
3.2.2	5	7.1	Literatuur	14
3.2.3	6	7.2	Websites	14
3.3	7	Bijlage A. Overzicht algemene vrijstellingen	15	
4 Onderzoeksmethode	8	Bijlage B. Ter zake kundige	16	
4.1	8			

Samenvatting

Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden werkt momenteel aan het project Kadeverbetering Veilige Meije. Dit betreft verbetering van een regionale kering langs het water De Meije, ter plekke van de weg Meije. Het betreft de realisatie van een herprofilering van de weg en de versterking van de kade van de Meije in het Woerdense deel van de Meije (tussen de Hazekade en de Hollandse Kade), westelijk van Woerdense Verlaat.

De voorgenomen ingrepen kunnen negatieve effecten veroorzaken op ter plaatse voorkomende beschermde soorten. Mogelijk worden daarbij verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming overtreden.

Binnen het plangebied zijn op twee plaatsen belangrijke foerageergebieden van vleermuizen aanwezig. Met name gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis komen in een relatief hoge dichtheid voor, maar ook laatvlieger en rosse vleermuis zijn (tijdelijk) in het gebied aanwezig. De aanwezigheid van verblijfplaatsen van vleermuizen is uitgesloten, de bosschages maken mogelijk wel deel uit van vliegroutes van vleermuizen. Evenwel blijft voldoende groenstructuur behouden om negatieve effecten op eventueel aanwezige vliegroutes met zekerheid te kunnen uitsluiten.

Overzicht van aanwezige soorten, functie, bescherming, overtreding, mitigatie en ontheffing Wet natuurbescherming

Soort	Functie	Bescherming	Overtreding	Mitigatie	Ontheffing
Gewone dwergvleermuis	Rust- en voortplantingsplaats	3.5	Artikel 3.5, lid 4	Mogelijk	Mogelijk
Ruige dwergvleermuis	Rust- en voortplantingsplaats	3.5	Artikel 3.5, lid 4	Mogelijk	Mogelijk
Laatvlieger	Rust- en voortplantingsplaats	3.5	Artikel 3.5, lid 4	Mogelijk	Mogelijk
Rosse vleermuis	Rust- en voortplantingsplaats	3.5	Artikel 3.5, lid 4	Mogelijk	Mogelijk

In overleg met de opdrachtgever zal worden bepaald welke bomen kunnen worden behouden. Naar verwachting zullen de effecten op vleermuizen minimaal zijn en blijft het huidige foerageergebied van de aanwezige vleermuizen duurzaam behouden. Het aanvragen van een ontheffing van de Wet natuurbescherming is in dat geval niet noodzakelijk.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en context

Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden (hierna HDSR) werkt momenteel aan het project Kadeverbetering Veilige Meije. Dit betreft verbetering van een regionale kering langs het water De Meije, ter plekke van de weg Meije. Het betreft de realisatie van een herprofilering van de weg en de versterking van de kade van de Meije in het Woerdense deel van de Meije (tussen de Hazekade en de Hollandse Kade), westelijk van Woerdense Verlaat.

De voorgenomen ingrepen kunnen negatieve effecten veroorzaken op ter plaatse voorkomende beschermde soorten¹. Mogelijk worden daarbij verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming overtreden.

In dit kader heeft HDSR aan Ecologisch Adviesbureau Viridis opdracht gegeven een onderzoek uit te voeren naar het voorkomen van beschermde plant- en diersoorten middels een wettelijk verplichte natuurtoets. Uit vooronderzoek (Willemsen 2018) is naar voren gekomen dat het gebied mogelijk belangrijke elementen bevat voor vleermuizen. Voorliggend rapport beschrijft het onderzoek dat naar de waarden van het gebied voor vleermuizen is uitgevoerd.

1.2 Onderzoeksvragen

Om goed voorbereid te zijn op een eventueel noodzakelijke ontheffingsaanvraag van de Wet natuurbescherming geeft een Natuurtoets Soortbescherming antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- Zijn binnen de invloedssfeer van het plangebied wettelijk beschermde soorten vleermuizen aanwezig of te verwachten?

- Ondervinden aanwezige wettelijk beschermde soorten negatieve effecten van de ontwikkelingen?
- Zijn mitigerende en/of compenserende maatregelen in het kader van de vigerende wetgeving mogelijk, en zo ja welke?
- Is het noodzakelijk om een ontheffing van de Wet natuurbescherming aan te vragen?

Voorliggend rapport geeft advies met betrekking tot de mogelijkheden om de geplande ruimtelijke ontwikkeling in overeenstemming met de Wet natuurbescherming uit te voeren.

1.3 Leeswijzer

In de rapportage worden bovenstaande onderzoeksvragen beantwoord. In hoofdstuk 2 zijn het plangebied en de werkzaamheden beschreven. In hoofdstuk 3 is het wettelijke kader met betrekking tot beschermde soorten in Nederland kort benoemd. In hoofdstuk 4 is de onderzoeksmethode beschreven en vervolgens zijn in hoofdstuk 5 de onderzoeksresultaten gepresenteerd (inclusief effectbeoordeling). De conclusie en het advies zijn in hoofdstuk 6 beschreven.

¹ Beschermde soorten: alle onder de Wet natuurbescherming beschermde soorten in de provincie Utrecht.

2 Plangebied en werkzaamheden

2.1 Beschrijving van het plangebied

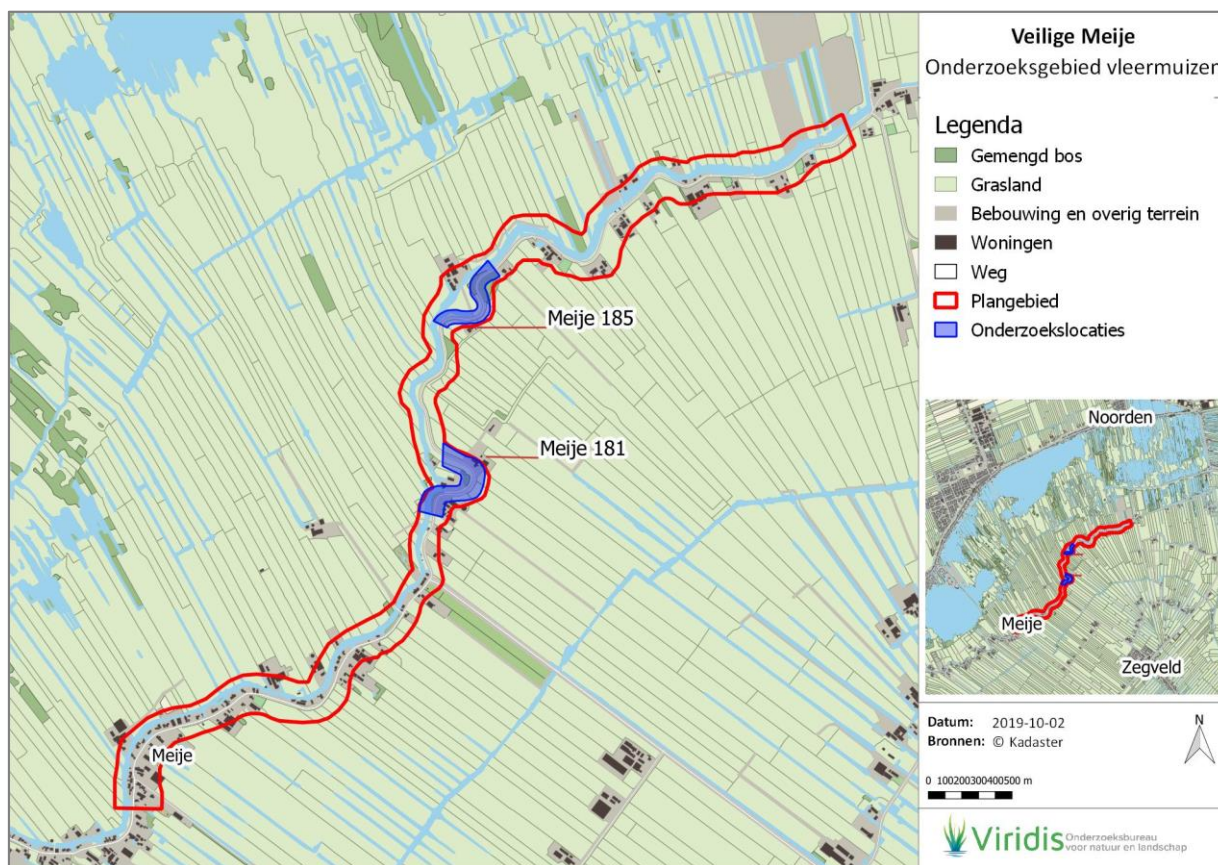
Het plangebied is gelegen ten westen van de bebouwde kern van Woerdense Verlaat langs de weg De Meije. Deze weg vormt de zuidgrens van het Natura 2000-gebied Nieuwkoopse Plassen. Het plangebied loopt van de Hazekade aan de westzijde, tot de Oude Meije aan de oostzijde. Het midden van het water van de Meije vormt de noordgrens van het onderzoeksgebied en de zuidgrens van het plangebied ligt tien meter uit het midden van de weg De Meije.

In Figuur 2.1 en Afbeelding 2.1 t/m 2.6 is een impressie van het plangebied en de directe omgeving te zien.

Het vleermuisonderzoek heeft zich geconcentreerd op twee bosschages, die een potentieel hoge waarde voor vleermuizen hebben. Deze bosschages liggen ter hoogte van de Meije 185 en de Meije 181.

2.2 Beschrijving van de werkzaamheden

De kade langs de Meije is in beheer bij HDSR en beschermt de polder Zegveld tegen het water van de Nieuwkoopse Plassen. Deze kade is op verschillende plaatsen te laag en voldoet niet aan de veiligheidsnorm. De kade zal worden versterkt en het wegtracé zal worden aangepakt. Hiertoe zullen mogelijk ook (delen van) de onderzochte bosschages worden verwijderd.

Figuur 2.1 | Globale begrenzing van het plangebied Veilige Meije (rood kader) en ligging van de op vleermuizen onderzochte bosschages (blauw gearceerd) (Bron: HDSR).

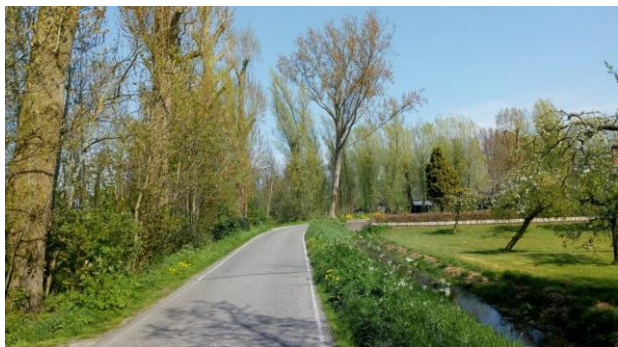

Afbeelding 2.1 | Uitloper van de bosschage ter hoogte van de Meije 185.

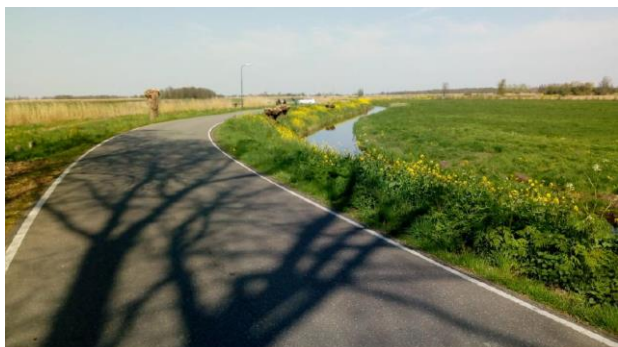
Afbeelding 2.2 | De bosschage ter hoogte van de Meije 185.

Afbeelding 2.3 | Uitloper van de bosschage ter hoogte van de Meije 181.

Afbeelding 2.4 | De bosschage ter hoogte van de Meije 181

Afbeelding 2.5 | Zeer open gedeelte van het plangebied tussen de Meije 181 en 185

Afbeelding 2.6 | Bebouwing oostelijk van de Meije 185

3 Wettelijk kader en beschermde soorten

3.1 Wettelijk kader

De natuurwetgeving voor Nederland is per 1 januari 2017 vastgelegd in de Wet natuurbescherming. Deze wet vervangt drie wetten: de Natuurbeschermingswet, de Flora- en Faunawet en de Boswet. De Wet natuurbescherming heeft als doel bescherming, herstel en ontwikkeling van natuur zonder stijging van de lasten voor bedrijven en burgers. Het bevoegd gezag is gedecentraliseerd naar de Provincies. Deze decentralisatie houdt in dat de provincies nu o.a. verantwoordelijk zijn voor het toetsen van ontheffingsaanvragen. RVO blijft wel het bevoegd gezag voor het verlenen van ontheffing of vrijstellingen voor activiteiten en projecten in gebruik, beheer of aanleg door het rijk.

Naast de Wet natuurbescherming bestaat in Nederland het Natuur Netwerk Nederland, waarvoor de provincies beleid maken.

3.2 Wet natuurbescherming

Binnen de wet zijn de beschermingsregimes voor Natura 2000-gebieden, soortbescherming en houtopstanden als afzonderlijke hoofdstukken opgenomen, waardoor de wet via duidelijke en eenvoudige regels voorziet in een heldere implementatie van de Europese natuurbeschermingsrichtlijnen.

3.2.1 Zorgplicht

Voor alle Natura 2000-gebieden, bijzondere natuurgebieden en voor alle in het wild levende dieren en planten (mét en zonder beschermstatus) is de zorgplicht van kracht (artikel 1.11). De zorgplichtbepaling houdt in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen kunnen worden veroorzaakt aan Natura 2000-gebieden, bijzondere natuurmonumenten en in het wild levende planten en dieren, evenals voor hun directe leefomgeving dergelijke handelingen achterwege laat, mitigerende maatregelen neemt of compenserende maatregelen neemt.

3.2.2 Soortbescherming

Het hoofdstuk 'Soortbescherming' uit de Wet natuurbescherming bestaat uit drie aparte beschermingsregimes, ook wel de passieve soortbescherming genoemd: 1) de Vogelrichtlijn; 2) de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern en het Verdrag van Bonn en; 3) nationaal beschermde soorten. Voor deze drie beschermingsregimes gelden verschillende verboden en wettelijke belangen voor een ontheffingsaanvraag.

Vogelrichtlijn (artikel 3.1)

Voor van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn gelden de volgende verbodsbepalingen:

1. opzettelijk doden en vangen van vogels;
2. opzettelijk vernielen van nesten, rustplaatsen en eieren;
3. eieren rapen en onder zich hebben;
4. opzettelijk verstoren van vogels;
5. het verbod onder 4 is niet van toepassing indien de verstoring niet van wezenlijk invloed is op de gunstige staat van instandhouding van de populatie.

Een ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 3.1 kan alleen verleend worden als voldaan wordt aan de criteria van de ontheffingsaanvraag (zie paragraaf 2.3) en één of meer van de onderstaande wettelijke belangen uit artikel 3.3, lid 4:

1. in het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid;
2. in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer;
3. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren;
4. ter bescherming van flora en fauna;
5. voor onderzoek of onderwijs, het uitzetten of herinvoeren van soorten;
6. het selectief vangen, onder zich hebben of verstandig gebruik van bepaalde vogels.

Habitatrichtlijn (artikel 3.5)

Voor in het wild levende dieren van soorten, genoemd in de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern of het Verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, gelden de volgende verbodsbepalingen:

1. opzettelijk doden en vangen;
2. opzettelijk verstoren;
3. opzettelijk vernielen of rapen eieren;
4. opzettelijk beschadigen of vernielen voortplantings- of rustplaatsen;
5. opzettelijk plukken of vernielen planten.

Een ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 3.5 kan alleen verleend worden als voldaan wordt aan de criteria van de ontheffingsaanvraag (zie paragraaf 2.3) en één of meer van de onderstaande wettelijke belangen uit artikel 3.8, lid 5:

1. ter bescherming van flora en fauna, en instandhouding van natuurlijke habitats;
2. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij, wateren of andere vormen van eigendom;
3. in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
4. voor onderzoek of onderwijs, repopulatie of herintroductie van deze soorten of de daarvoor benodigde kweek;
5. op selectieve wijze een aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of onder zich te hebben.

Nationale beschermde soorten (artikel 3.10)

Voor in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel A gelden de volgende verbodsbepalingen:

- a. opzettelijk doden of vangen;
- b. de vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen opzettelijk te beschadigen of te vernielen.

Voor vaatplanten van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel B gelden de volgende verbodsbepalingen:

- c. in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen.

Een ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 3.10 kan alleen verleend worden als voldaan wordt aan de criteria van de ontheffingsaanvraag (zie paragraaf 2.3) en één of meer van de onderstaande wettelijke belangen uit artikel 3.10, lid 2:

- a. in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling;
- b. ter voorkoming van schade of overlast;
- c. ter beperking van de omvang van populaties;
- d. ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden;
- e. in het kader van bestendig beheer of onderhoud landbouw of bossen;
- f. in het kader van bestendig beheer of onderhoud van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelen, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
- g. in het kader van bestendig beheer of onderhoud van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied, of
- h. in het algemeen belang.

Actieve soortbescherming

Naast de passieve soortbescherming zijn provincies wettelijk verplicht om soorten te beschermen middels de Natuurvisie (artikel 1.7) en de actieve soortbescherming (artikel 1.12). In het kader van deze actieve bescherming kunnen de provincies de lijst met beschermde soorten uitbreiden en/of gebieden aanwijzen waarvoor een extra inspanning nodig is om de staat van instandhouding van populaties te behouden of te herstellen.

3.2.3 Vogellijst

Alle inheemse vogelsoorten zijn beschermd in het kader van de Vogelrichtlijn (artikel 3.1). De nesten van vogels zijn beschermd als ze door de vogels in gebruik zijn, zowel in als buiten de gangbare broedperiode (15 maart tot 15 juli). De meeste vogels maken elk jaar een nieuw nest of zijn in staat een nieuw nest te maken. Slechts een beperkt aantal soorten bewoont het nest permanent of keert elk jaar terug naar hetzelfde nest. De nesten van deze vogelsoorten zijn jaarrond beschermd waardoor de verbodsbepalingen van artikel 3.1 van de Wet natuurbescherming het gehele jaar van toepassing zijn (zie Kader 3.1). De wetgever verstaat onder verblijfplaatsen van vogels

ook nesten en holtes waar de vogels ook buiten de broedtijd regelmatig verblijven.

3.3 Ontheffing, vergunning of vrijstelling

Het is mogelijk om voor de in de Wet natuurbescherming vermelde verboden een ontheffing of vergunning aan te vragen. Er kan alleen een ontheffing verleend worden als er aan drie criteria is voldaan:

- Er is geen alternatieve bevredigende oplossing mogelijk;
- Er moet sprake zijn van een wettelijk belang behorend bij het artikel dat overtreden wordt;
- Er mag geen afbreuk aan de staat van instandhouding van de populatie plaatsvinden.

Vrijstelling

Het is niet altijd nodig om een ontheffing aan te vragen wanneer er gevolgen voor beschermde planten en diersoorten optreden. Er zijn verschillende soorten vrijstellingen van de verboden voor beschermde soorten mogelijk. Er hoeft geen ontheffing aangevraagd te worden indien strikt en aantoonbaar ge-

werkt wordt volgens een door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit goedgekeurde gedragscode. De zorgplicht blijft ook bij het werken via een gedragscode onverminderd van kracht. Naast de gedragscode is ook een vrijstelling in de vorm van een ministeriële regeling te krijgen (artikel 3.11). Deze ministeriële regelingen zijn opgesteld door Ge-deputeerde Staten als vrijstellingslijsten. Zie Bijlage A voor een overzicht voor de vrijgestelde soorten. In onderhavige rapportage wordt niet ingegaan op de voorkomende soorten van de vrijstellingslijst.

Gezien de mogelijke aanwezigheid van beschermde soorten in het plangebied die zich binnen de invloedssfeer van de werkzaamheden bevinden, zijn negatieve effecten van de werkzaamheden op beschermde soorten niet uit te sluiten. Dit betekent dat er mogelijk verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming overtreden worden. Een Natuurtoets Soortbescherming in het kader van de Wet natuurbescherming is dan ook noodzakelijk.

Kader 3.1 | Jaarrond beschermde vogelnesten

De meeste vogels gebruiken hun nest slechts eenmalig voor de voortplanting. Elk jaar bouwen de dieren een nieuw nest op meestal een andere locatie. Nesten van deze vogels zijn slechts gedurende het broedseizoen beschermd. Er zijn echter ook vogelsoorten waarvan de nesten jaarrond beschermd zijn en waarop de verbodsbepalingen van artikel 3.1 van de Wet natuurbescherming het gehele jaar van toepassing zijn. Er worden 5 categorieën onderscheiden:

1. Vogels waarvan de nesten ook buiten het broedseizoen als rust- en voortplantingsplaats gebruikt worden (voorbeeld: steenuil).
2. Koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk zijn van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: gierzwaluw en huismus).
3. Vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: ooievaar en kerkuil).
4. Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen. (voorbeeld: ransuil).
5. De volgende vogelsoorten behoren tot deze categorie: vogels die weliswaar terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of in de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen. De nesten van deze soorten zijn buiten het broedseizoen niet beschermd, tenzij zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden dat rechtvaardigen.

4 Onderzoeksmethode

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen is een nader onderzoek naar het voorkomen van vleermuizen uitgevoerd. Hiermee is de waarde van twee potentieel waardevol geachte locaties in het plangebied voor vleermuizen door middel van een literatuuronderzoek en soortspecifieke inventarisaties onderzocht. Op deze manier wordt het voorkomen van beschermde soorten binnen de Wet natuurbescherming bepaald. De gebruikte onderzoeksmethoden worden hieronder beschreven.

4.1 Literatuuronderzoek

Voor het literatuuronderzoek is gebruik gemaakt van bekende verspreidingsgegevens van beschermde soorten uit de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF), verspreidingsatlassen van relevante soorten, het archief van Bureau Viridis en vrij beschikbare verspreidingsgegevens. De resultaten van het literatuuronderzoek hebben uitgewezen welke beschermde soorten in de omgeving van het plangebied verwacht kunnen worden. Tijdens het veldbezoek is speciale aandacht besteed aan het mogelijke voorkomen van deze soorten.

4.2 Veldonderzoek

Naast het literatuuronderzoek heeft Ecologisch Adviesbureau Viridis soortspecifieke inventarisaties uitgevoerd. Tijdens het veldonderzoek is het voorkomen van vleermuizen onderzocht. De onderzoeksdata zijn weergegeven in **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden..**

Tabel 4.1 | Onderzoeksdata en weersomstandigheden.

Bezoekdata	Soort(groep)	Temp (°C)	Windkracht (Bft)	Neerslag (mm)	Waarnemer(s)*
27-06-2019	Vleermuizen	15	3	geen	FT, NG
12-09-2019	Vleermuizen	16	3	geen	EP, NG

* FT = Ferdy Timmerman, NG = Natasja Groenink, EP = Ewoud van der Ploeg

Indien gedurende een onderzoek naar een specifieke soortgroep andere beschermde soorten zijn waargenomen, zijn deze soorten ook meegenomen in de resultaten. Alle waarnemingen worden digitaal vastgelegd met behulp van een tablet en de software WrnPro.

De inventarisaties zijn uitgevoerd conform de door het Netwerk Groene Bureaus (NGB) ontwikkelde inventarisatieprotocollen en kennisdocumenten van BIJ12. Onderstaand volgt per soortgroep een uitleg betreffende de gebruikte methodiek.

4.2.1 Vleermuizen

Ecologie

Gedurende het jaar maken vleermuizen gebruik van verschillende verblijfplaatsen die verschillende functies vervullen. Vleermuizen hebben een vaste cyclus die gedurende het jaar wordt gevolgd, waarbij deze verblijfplaatsen afhankelijk van het moment in het jaar worden gebruikt. Afhankelijk van het weer houden vleermuizen van half oktober tot maart hun winterslaap in een winterverblijfplaats. Na de winterslaap verblijven vleermuizen vaak tijdelijk in kleine groepen in tussenverblijven. Vanaf mei verzamelen de vrouwtjes zich in kraamverblijfplaatsen en worden de jongen geboren en gezoogd. De mannen leven dan gezamenlijk of solitair in zomerverblijfplaatsen. De keuze van verblijfplaatsen is soortspecifiek. Sommige soorten, bijvoorbeeld de rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) en de watervleermuis (*Myotis daubentonii*), verblijven vaak in holten of spleten in bomen en achter loshangende schors. Andere soorten, zoals laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) en gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*), verblijven bijna altijd in gebouwen. Een derde soort die (in Nederland) regelmatig in gebouwen wordt aangetroffen is de ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*). Verblijfplaatsen in gebouwen kunnen onder andere gevonden worden achter gevelbetimmering, in spouw-

muren, onder dakpannen, onder dakbeschot, achter boeiplanken en houten betimmeringen en in schoorstenen. In augustus, wanneer de jongen min of meer zelfstandig zijn, breekt de paartijd aan. De kraamkolonies vallen dan uiteen. Mannetjes van een aantal soorten bezetten tijdens de paartijd een paarverblijfplaats binnen een territorium, van waaruit ze vrouwtjes aantrekken om mee te paren. Hierbij maken ze gebruik van een paarroep. Afhankelijk van het weer zet dit door tot september of oktober, waarna vleermuizen weer naar hun winterverblijf vertrekken.

Onderzoeksmethode

Omdat binnen de invloedssfeer van de werkzaamheden geen verblijfplaatsen van vleermuizen zijn te verwachten, heeft het onderzoek zich gericht op de aanwezigheid van foerageergebieden. In de analyse is onderzocht of het hierbij gaat om essentiële foerageergebieden. Het onderzoek naar foerageergebieden van vleermuizen is uitgevoerd volgens de richtlijnen van het vigerende Vleermuisprotocol (Netwerk Groene Bureaus, 2017). Het Vleermuisprotocol is ontwikkeld door het Netwerk Groene Bureaus (NGB) en de Zoogdiervereniging in samenwerking met het toenmalige Dienst Landelijk Gebied (DLG) en de Gegevensautoriteit Natuur (GaN). Het protocol wordt jaarlijks in het Vleermuisvakberaad geëvalueerd door deskundigen van het Netwerk Groene Bureaus, de Zoogdiervereniging en de Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO). Bureau Viridis is aangesloten bij het Netwerk Groene Bureaus en hanteert de richtlijnen zoals beschreven in het protocol voor het uitvoeren van het onderzoek naar vleermuizen.

Het onderzoek naar vleermuizen heeft plaatsgevonden met behulp van een batdetector met geluidsopnameapparatuur (Pettersson D240 & M500-384).

Indien een soort niet in het veld op naam gebracht kon worden, zijn digitale opnames gemaakt. Deze opnames zijn vervolgens met speciale computerprogrammatuur (BatSound v.4.1) gedetermineerd op soort. Gedurende de onderzoeken zijn beide boschages door ieder één onderzoeker continu doorkruist en zijn waarnemingen van vleermuizen vastgelegd.

Om gedurende het onderzoek de trefkans van foerageergebied van vleermuizen te vergroten is er vanuit het vleermuisprotocol een optimale periode voorgeschreven die tussen twee veldbezoeken ligt. Vleermuizen wisselen vaak van verblijfplaatsen en daarmee ook van foerageergebied en wanneer er tussen twee veldbezoeken een langere periode zit is de kans dat je een verblijfplaats mist kleiner. Bij het onderzoek naar foerageergebieden is de ideale tussenperiode tussen de twee verplichte veldbezoeken minimaal acht weken. Met een tussenperiode van 11 weken is hier ruimschoots aan voldaan.

4.3 Analyse

De uit het literatuuronderzoek en veldonderzoek verkregen verspreidingsgegevens van beschermde soorten zijn geanalyseerd om na te gaan of er bij de uitvoering van de werkzaamheden mogelijk verbodsbepalingen (art. 3.5, lid 4) van de Wet natuurbescherming worden overtreden. Wanneer blijkt dat er mogelijk beschermde soorten voorkomen die negatieve effecten kunnen ondervinden van de plannen is dit beschreven. Wanneer mogelijk worden alternatieven aangeboden om negatieve effecten te voorkomen of te verzachten. Indien het voorkomen van de soorten en/of de negatieve effecten nader onderzoek behoeft, wordt dit aangegeven in de toetsing.

5 Resultaten en effectbeoordeling

Hierna worden de resultaten van het literatuuronderzoek en veldonderzoek naar de aanwezigheid van vleermuizen besproken. Daarbij is een effectenbeoordeling opgenomen, waarin helder beschreven wordt of er negatieve effecten op beschermde soorten vleermuizen te verwachten zijn en, indien van toepassing, of er mitigerende maatregelen mogelijk zijn om deze effecten te voorkomen.

5.1 Literatuuronderzoek

Op basis van het literatuuronderzoek is het bekend dat in de directe omgeving van het plangebied vleermuizen verwacht kunnen worden.

Over de afgelopen tien jaar zijn in de Nationale Databank Flora en Fauna uitsluitend waarnemingen bekend van de gewone dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*) en de ruige dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*). Beide soorten zijn foeragerend rond de bosschages en bebouwing in het plangebied aangetroffen. De waarnemingen stammen uit 2009 en 2017. Overige waarnemingen van vleermuizen zijn binnen het plangebied niet bekend, maar in de ruime omgeving komen verschillende andere soorten vleermuizen voor. Op basis van habitatkenmerken en verspreidingsgegevens zijn in het plangebied naast de genoemde gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis ook de laatvlieger (*Eptesicus serotinus*), rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*) en boven het water van de Meije watervleermuis (*Myotis daubentonii*) en meervleermuis (*Myotis dasycneme*) te verwachten.

Met name voor de gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis en laatvlieger kunnen de bosschages van belang zijn als foerageergebied. De watervleermuis en meervleermuis houden zich vrijwel uitsluitend boven het water op en zijn in veel mindere mate

afhankelijk van de opgaande begroeiing op de oever van de Meije.

5.2 Veldonderzoek

Op 27 juni en 12 september zijn twee bospercelen in het plangebied onderzocht op de aanwezigheid van foeragerende vleermuizen. In ieder perceel zijn gedurende de eerste twee uur na zonsondergang door één onderzoeker de aanwezige vleermuizen vastgelegd.

Verblijfplaatsen

Uit de voorinspectie in het gebied is reeds gebleken dat in de eventueel te kappen bomen geen verblijfplaatsen van vleermuizen zijn te verwachten. Geschikte holten die kunnen dienen als verblijfplaats ontbreken. De aanwezigheid van verblijfplaatsen is daarom met zekerheid uit te sluiten.

Ook tijdens de veldbezoeken is geen enkele indicatie van verblijf van vleermuizen in de bomen waargenomen. Wel verschenen reeds kort na zonsondergang de eerste exemplaren van de gewone dwergvleermuis, wat doet vermoeden dat verblijfplaatsen van deze soort op verschillend plaatsten in de omgeving van de onderzochte bospercelen aanwezig zijn. De aanwezige woningen bieden hiertoe veelal zeer geschikte mogelijkheden. De exacte locatie waar deze verblijfplaatsen zich bevinden is niet bekend en is voor de voorgenomen werkzaamheden ook niet relevant.

Vliegroutes

Veel soorten vleermuizen volgen lijnvormige elementen in het landschap, zoals bomenlanen, watergangen en andere structuren. De onderzochte bospercelen kunnen deel uitmaken van vliegroutes van vleermuizen, maar lopen voor beide percelen zowel aan de oost- als westzijde dood tegen grotere, open ge-

bieden waarin geen lijnvormige groene structuren aanwezig zijn. De aanwezigheid van vliegroutes van de meeste soorten vleermuizen is hier onwaarschijnlijk, hoewel de Meije in beperkte mate wel als vlieg-route kan fungeren voor met name watervleermuis en meervleermuis. Deze soorten zijn echter niet aan opgaande structuren gebonden.

De aanwezigheid van vliegroutes is niet specifiek onderzocht. Er zijn dan ook geen vliegroutes van vleermuizen waargenomen. Verlies van vliegroutes is echter uitgesloten, omdat bij de ontwikkeling altijd lijnvormige elementen beschikbaar blijven voor vleermuizen.

Foerageergebied

De twee onderzochte bosschages hebben een verhoudingsgewijs hoge waarde als foerageergebied voor vleermuizen. Met name de bosschage westelijk van het perceel Meije 181 wordt druk bezocht door vleermuizen. Gelijktijdig waren tot zeven exemplaren van de gewone dwergvleermuis én ruige dwergvleermuis aanwezig, alsmede twee exemplaren van de laatvlieger en rosse vleermuis. In de directe omgeving van deze bosschage werden (vrijwel) geen vleermuizen aangetroffen. Met name noordelijk van de bosschage ligt volledig open gebied, waar ten tijde van beide veldbezoeken geen vleermuizen werden waargenomen. Zuidelijk van de bosschage echter werd sporadisch een exemplaar van de gewone dwergvleermuis aangetroffen, evenwel in een beduidend lagere dichtheid dan binnen de onderzochte bosschage.

De bosschage noordoostelijk van het perceel aan de Meije 185 is eveneens relatief rijk aan vleermuizen. Echter werden hier uitsluitend exemplaren van de gewone en ruige dwergvleermuis aangetroffen. Van

de gewone dwergvleermuis waren naar schatting maximaal zes exemplaren gelijktijdig in het gebied aanwezig, van de ruige dwergvleermuis maximaal zo'n drie exemplaren. Zowel oostelijk als westelijk van deze bosschage ligt zeer open gebied waar in zijn geheel geen vleermuizen werden aangetroffen.

Effectbeoordeling

Ten tijde van het opstellen van deze rapportage was nog niet exact duidelijk welke delen van beide bosschages ten behoeve van de ontwikkelingen zullen worden gekapt. Het bepalen van de optredende effecten op de aanwezige vleermuizen is dan ook lastig.

Evenwel moet worden aangegeven dat de bosschages zeer het behouden waard zijn. Zij vertegenwoordigen een relatief hoge waarde voor vleermuizen in de omgeving. Behoud van de beschutting die de bosschages bieden en de lijnvormige elementen die erdoor worden gevormd wordt aangeraden. Wanneer volledig helder is welke bomen worden gekapt, kan een sluitende conclusie worden getrokken. Wij zullen hierover in overleg met de opdrachtgever de voor beide partijen best passende oplossing bewerkstelligen. De verwachting is dat voldoende opgaande structuren kunnen worden behouden om negatieve effecten op vleermuizen tot een minimum te beperken.

Indien de huidige structuur en beschutting behouden blijft, kunnen de nu aanwezige vleermuizen zich in het gebied handhaven en is geen sprake van een ontheffingsaanvraag in het kader van de Wet natuurbescherming. Wordt evenwel het foerageergebied van de aanwezige vleermuizen ernstig aangetast, dan zal in het kader van de ontwikkelingen een ontheffing van de Wet natuurbescherming moeten worden aangevraagd.

6 Conclusie en advies

6.1 Beantwoording onderzoeksvragen

Om na te gaan of door de ruimtelijke ontwikkeling in het plangebied verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming al dan niet overtreden worden, worden de onderzoeksvragen onderstaand beantwoord.

- Zijn in het plangebied beschermde soorten en/of verblijfplaatsen van deze soorten aanwezig of te verwachten?*

Ja, binnen het plangebied zijn op twee plaatsen belangrijke foerageergebieden van vleermuizen aanwezig.

- Ondervinden aanwezige beschermde soorten negatieve effecten van de voorgenomen ruimtelijke ingreep en de benodigde werkzaamheden?*

Mogelijk ondervinden de vleermuizen negatieve effecten van de ontwikkelingen. De zwaarte van de effecten is geheel afhankelijk van de uiteindelijke kapwerkzaamheden die in het gebied gaan plaatsvinden. De verwachting is dat voldoende opgaande structuren kunnen worden behouden om negatieve effecten op vleermuizen tot een minimum te beperken.

- Is het mogelijk om optredende negatieve effecten op beschermde soorten te mitigeren? Zo ja, op welke wijze dient dit te geschieden?*

Naar alle waarschijnlijkheid blijven ook na afronding van de werkzaamheden in het gebied voldoende opgaande groene structuren behouden om de vleermuizen duurzaam van foerageergebied te kunnen voorzien. In overleg met de opdrachtgever wordt naar een voor beide partijen best passende oplossing gewerkt.

- Is het noodzakelijk een ontheffing van de Wet natuurbescherming aan te vragen?*

Naar alle waarschijnlijkheid is het aanvragen van een ontheffing van de Wet natuurbescherming niet nodig. In overleg met de opdrachtgever wordt naar een werkwijze gestreefd waarbij zowel de ontwikkelingen in het gebied doorgang kunnen vinden, als voldoende opgaande groenstructuren worden behouden om de aanwezige vleermuizen duurzaam in foerageergebied worden voorzien.

6.2 Mitigerende maatregelen

Het uitgangspunt van de Wet natuurbescherming is 'nee, tenzij', dat wil zeggen dat activiteiten met een schadelijk effect op beschermde soorten in principe verboden zijn. Van het verbod op schadelijke handelingen ('nee') kan onder voorwaarden ('ten- zij') worden afgeweken, met behulp van een ontheffing waarvoor de bevoegdheid voor het verlenen van een dergelijke ontheffing bij de provincies ligt. Onderstaand zijn de voor het onderhavige project relevante (verbods-)artikelen genoemd. Daarbij is beschreven met welke mitigerende maatregelen er invulling wordt gegeven aan het voorkomen en uitsluiten van negatieve effecten.

6.2.1 Algemene maatregelen

In de Wet natuurbescherming is in artikel 1.11 de algemene zorgverplichting opgenomen. In dit artikel is beschreven dat iedereen verplicht is om voldoende zorg in acht te nemen voor de in het wild levende dieren en planten, alsmede voor hun directe leefomgeving. De algemene zorgverplichting geldt te allen tijde tijdens het uitvoeren van werkzaamheden, ongeacht of deze te typeren zijn als zijnde ruimtelijke ontwikkeling of bestendig beheer en onderhoud en ongeacht of er beschermde soorten aanwezig zijn. Dit laatste wil dus zeggen dat ook als er geen beschermde soorten voorkomen, de algemene zorgverplichting ten aanzien van alle soorten in acht genomen dient te worden. Bij de werkzaamheden dienen daarom algemene mitigerende maatregelen uitgevoerd te

worden. Deze algemene mitigerende maatregelen zijn onderstaand beschreven.

- De werkzaamheden dienen door een ter zake deskundige ecooloog begeleid te worden. Hierdoor wordt gewaarborgd dat de mitigerende maatregelen op een juiste manier uitgevoerd worden en zo wordt er tevens invulling gegeven aan de algemene zorgverplichting (artikel 1.11 van de Wet natuurbescherming). In Bijlage B is beschreven wat door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit verstaan wordt onder een ter zake kundige;
- Nachtelijke verlichting dient gedurende de werkzaamheden zoveel als mogelijk te worden voorkomen. Wanneer verlichting noodzakelijk is, dient dit objectgerichte verlichting te zijn die uitsluitend is gericht op het werkterrein. Uitstraling van licht naar boven moet ook worden vermeden.
- Er moet (indien ene ontheffing noodzakelijk blijkt te zijn) voor het project een ecologisch werkprotocol opgesteld worden waarin alle te nemen mitigerende maatregelen, worden vastgelegd. Dit ecologisch werkprotocol moet op de werklocatie aanwezig zijn en bij alle betrokken partijen bekend zijn;
- Werkzaamheden moeten aantoonbaar conform dit protocol worden uitgevoerd. Mochten er zich gedurende de werkzaamheden ten aanzien van beschermde soorten onvoorziene omstandigheden voordoen, wordt direct contact opgenomen met de ter zake deskundige ecooloog.

6.3 Conclusie

In de Wet natuurbescherming is in artikel 3.5, lid 4 opgenomen dat het verboden is de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van beschermde diersoorten te beschadigen of te vernietigen. Hoewel in voorliggend project niet direct verblijfplaatsen worden aangetast, is dit artikel toch van kracht. Indien essentieel foerageergebied van vleermuizen verloren gaat, wordt indirect de verblijfplaats van deze vleermuizen ook onbruikbaar en in die zin vernietigd. De vleermuizen kunnen immers in de directe omgeving van de verblijfplaats geen voedsel meer vinden en zijn genooddaakt te vertrekken. Bij de werkzaamheden is het dus van belang geschikt foerageergebied voor de aanwezige vleermuizen te behouden. In overleg met de opdrachtgever wordt hiernaar gestreefd. Indien onverhoopt toch een te grote aanslag wordt gepleegd om het foerageergebied, dan dient het verloren gegane foerageergebied elders in de directe omgeving te worden gecompenseerd.

Indien voldoende opgaande groenstructuren worden behouden, zal het foerageergebied voor vleermuizen op de langere termijn duurzaam beschikbaar blijven. Het aanvragen van een ontheffing in het kader van de Wet natuurbescherming is in dat geval niet nodig. Wordt echter het foerageergebied sterk aangetast en zijn negatieve effecten niet te voorkomen, dan is het aanvragen van een ontheffing van de Wet natuurbescherming noodzakelijk. Er wordt echter naar gestreefd de effecten zodanig te beperken dat de waarde van het gebied als foerageergebied voor vleermuizen behouden blijft.

7 Bronnen

7.1 Literatuur

BIJ12, 12 juli 2017. Kennisdocument Gewone dwerg-vleermuis 1.0. Publicatienummer BIJ12-2017-004

BIJ12, 12 juli 2017. Kennisdocument Ruige dwerg-vleermuis 1.0. Publicatienummer BIJ12-2017-018

Broekhuizen, S., K. Spoelstra, J.B.M. Thissen, K.J. Canters & J.C. Buys (redactie), 2016. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. – Natuur van Nederland 12. Naturalis Biodiversity Center & Eis Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Leiden.

Dietz, C., O. von Helversen & D. Nill, 2011. Vleermuizen Alle soorten van Europa en Noordwest-Afrika. Vertaling en bewerking PHC Lina. De Fontein/Tirion Uitgevers BV, Utrecht.

Korsten, E. & Brekelmans, F., 2014, Massaai in winterslaap, Stadswerk Magazine, 07/2014, pp. 40 - 42

Netwerk Groene Bureaus, 2017. Vleermuisprotocol 2017

Netwerk Groene Bureaus, 2017. Soortinventarisatie-protocollen in het kader van de Wet natuurbescherming (versie juli 2017)

Limpens, H. & J. Regelink, 2017. Cursus vleermuizen en Planologie, Zoogdiervereniging.

Willemsen, J, 2018. Onderzoek beschermde flora en fauna De Meije. RPS, Leerdam

7.2 Websites

Nationale Databank Flora en Fauna
Via www.ndff-ecogrid.nl/

Bijlage A. Overzicht algemene vrijstellingen

Tabel 1 | Overzicht vrijgestelde soorten Provincie Utrecht

Soortgroep	Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam
Zoogdieren	Aardmuis	<i>Microtus agrestis</i>
Zoogdieren	Bosmuis	<i>Apodemus sylvaticus</i>
Zoogdieren	Bunzing	<i>Mustela putorius</i>
Zoogdieren	Dwergmuis	<i>Micromys minutus</i>
Zoogdieren	Dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>
Zoogdieren	Egel	<i>Erinaceus europaeus</i>
Zoogdieren	Gewone bosspitsmuis	<i>Sorex areneus</i>
Zoogdieren	Haas	<i>Lepus europeus</i>
Zoogdieren	Hermelijn	<i>Mustela erminea</i>
Zoogdieren	Huisspitsmuis	<i>Crocidura russula</i>
Zoogdieren	Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>
Zoogdieren	Ondergrondse woelmuis	<i>Pitymys subterraneus</i>
Zoogdieren	Ree	<i>Capreolus capreolus</i>
Zoogdieren	Rosse woelmuis	<i>Clethrionomys glareolus</i>
Zoogdieren	Tweekleurige bosspitsmuis	<i>Sorex coronatus</i>
Zoogdieren	Veldmuis	<i>Microtus arvalis</i>
Zoogdieren	Vos	<i>Vulpes vulpes</i>
Zoogdieren	Wezel	<i>Mustela nivalis</i>
Zoogdieren	Woelrat	<i>Arvicola terrestris</i>
Amfibieën	Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>
Amfibieën	Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>
Amfibieën	Kleine watersalamander	<i>Lissotriton (Triturus) vulgaris</i>
Amfibieën	Meerkikker	<i>Pelophylax ridibundus (Rana ridibunda)</i>
Amfibieën	Middelste groene kikker / Bastaardkikker	<i>Pelophylax klepton esculentus (Rana esculenta)</i>

Bijlage B. Ter zake kundige

TER ZAKE KUNDIGE

Alle mitigerende maatregelen moeten worden begeleid en/of uitgevoerd door een ter zake kundige op het gebied van vleermuizen, jaarrond beschermde nestplaatsen en broedvogels. Voorafgaande aan de uitvoering van de gewenste werkzaamheden, dient te alle tijden de aannemer/uitvoerder de werkzaamheden af te stemmen met een ter zake kundige.

Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit verstaat onder een kundige een persoon die voor de situatie en soorten ten aanzien waarvan hij of zij gevraagd is te adviseren en/of te begeleiden, aantoonbare ervaring en kennis heeft op het gebied van soortspecifieke ecologie. De ervaring en kennis dienen te zijn opgedaan doordat de kundige:

- op HBO-, dan wel universitair niveau een opleiding heeft genoten met als zwaartepunt (Nederlandse) ecologie en/of;
- op MBO niveau een opleiding heeft afgerond met als zwaartepunt de Flora- en faunawet, soortenherkenning en zorgvuldig handelen ten opzichte van die soorten en/of;
- als ecooloog werkzaam is voor een ecologisch adviesbureau, zoals een bureau welke is aangesloten bij het Netwerk Groene Bureaus en/of;
- zich aantoonbaar actief inzet op het gebied van de soortbescherming en is aangesloten bij en werkzaam voor de daarvoor in Nederland bestaande organisaties.

Alle medewerkers van Bureau Viridis voldoen aan de eisen van het ministerie en zijn ter zake deskundig.

